

Проф. д-р ик. н. Камен Миркович

РЕЛАТИВИСТИЧНА ТЕОРИЯ НА ПОЛЕЗНОСТТА И СТОЙНОСТТА

В предходна статия на сп. "Икономическа мисъл" е обосновано, че наред с теорията за пределната полезност, която е господстваща в съвременната икономическа мисъл, трябва да бъде разработена и равностойна на нея теория за пределната стойност, като са посочени и нейните изходни положения. Тук е предложено създаването на релативистична теория на полезността и стойността, което позволява както полезността и стойността, така и пределната полезност и пределната стойност да бъдат обединени в обща непротиворечива микроикономическа теория, напълно съвместима със съвременния икономикс. Това е постигнато чрез въвеждането на относителни полезности и относителни стойности единици, които са напълно специфични за всеки отделен индивид, но в рамките на неговото субективно икономическо поведение са съпоставими помежду си. Върху тази основа са изведени точки на неговото ценностно икономическо равновесие, които стават изходни за един фундаментален микроикономически анализ.

JEL: A10; D11; D20

За да се достигне до създаването на релативистична теория на полезността и стойността, тук най-напред доразвиваме своите постановки за продуктите и полезностните потребности на потребителя като изходен момент за обясняване на полезността и пределната полезност и за продуктите и стойностните способности като изходен момент за обясняване на стойността и пределната стойност.¹

По-внимателният анализ показва, че могат да бъдат дефинирани различни разновидности (образуващи скала) на потребностите (респ. на продуктите и полезностните потребности) и различни разновидности (образуващи скала) на способностите (респ. на продуктите и стойностните способности) на отделния индивид в зависимост от това на какво равнище на неговото възпроизводство като личност те отговарят.

Скала на потребностите на индивида

Най-напред ще бъдат въведени няколко различни разновидности на потребностите на индивида, които могат да се конституират в зависимост от степента на тяхното удовлетворяване. *Те се дефинират в рамките на един*

---

¹ Тази статия е продължение на статията "Пределна полезност и пределна стойност" (Икономическа мисъл, 2004, N 6). Необходимо е читателят да се запознае с нея, тъй като тя изяснява редица понятия и зависимости, които са използвани тук.

потребителски цикъл, през който, след като удовлетвори потребностите си и по този начин възпроизведе своите способности в рамките дадена единица от време, индивидът става годен отново да се включи в трудовия процес. На това основание тук се разграничават желани, необходими, нормални, ненормални, разумни, неразумни и екзистенциални индивидуални потребности на потребителя.

1. *Желаните потребности* са пълният размер на потребностите, които индивидът субективно преценява, че трябва да бъдат удовлетворени. Затова те могат да бъдат наречени още *пълни потребности*. В близките околности на точката на постигане на пълното удовлетворяване на желаните потребности пределните полезности на притежаваните и потребяваните от индивида блага стават безкрайно малки положителни величини или са равни на нула, а в самата точка на пълното удовлетворяване те всички едновременно са равни на нула.

2. *Необходимите потребности* са онова равнище на потребностите на индивида, при чието удовлетворяване той се възпроизвежда като пълноценна личност в рамките на конкретните природни, социални, икономически, културни, битови, технически и други обществени условия, които са исторически обусловени. В по-тесен смисъл те са такива дадени *възпроизводствени потребности, така че при тяхното удовлетворяване индивидът като носител на работна сила става способен отново да произвежда (а значи и да възпроизвежда) продукти най-малко в онзи размер, чието потребление (от негова страна) възстановява същите дадени по размер възпроизводствени потребности, а в повечето случаи - и в по-големи размери.* Следователно удовлетворяването на необходимите потребности дава възможност на индивида да произвежда толкова продукт, колкото потребява, или повече продукт от този, който потребява (или, което е същото, да произвежда не по-малко продукт от този, който потребява). В по-нататъшното изложение ще се имат предвид необходимите потребности в качеството им на възпроизводствени потребности.

Необходимите (възпроизводствените) потребности не са фиксирана величина, а се отличават с определена еластичност, тъй като индивидът, като използва вътрешните си ресурси и възможности, може при различни равнища на удовлетворяване на потребностите да се възпроизвежда като пълноценна личност, както и да произвежда различни обеми продукт, притежаването и потреблението на най-малкия от които е достатъчно да възстанови задоволяването на даденото изходно равнище на неговите потребности. Тези различни равнища обаче имат своите граници – минимална и максимална. *С други думи, точката на необходимите потребности се движи между минималните и максималните потребности.*

3. *Минималните потребности* са онова равнище на потребностите на индивида, под което той не може да се възпроизвежда като пълноценна

личност. С други думи, те са минимално възможните необходими потребности, при което индивидът все още може да се възпроизвежда като пълноценна личност и да участва пълноценно във възпроизводството на продуктите.

Удовлетворяването на минималните потребности дава възможност на индивида да произведе такъв обем продукти, чието потребление след това да му позволи да удовлетвори точно същия размер на минималните потребности. *Тоест при удовлетворяването на тези потребности индивидът обезателно произвежда точно толкова, колкото консумира.* Удовлетворяването на дадени потребности, които са под минималните, не дава възможност на индивида да произведе такъв обем продукти, чието потребление след това да му позволи да удовлетвори същия размер на дадените минимални потребности. *Тоест при удовлетворяването на потребности под минималното им равнище индивидът обезателно произвежда по-малко, отколкото консумира.*

Удовлетворяването на дадени потребности, които са над минималните (но са по-малки от максималните), дава възможност на индивида да произведе такъв обем продукт, чието потребление след това да му позволи да удовлетвори потребности, които имат по-голям размер от минималните, като наред с това остава излишък от продукта. *Тоест при удовлетворяването на потребности над минималното (но под максималното) им равнище, индивидът обезателно произвежда повече, отколкото консумира.*

Тези твърдения показват, че формирането на минималните потребности не е независим процес, а се извършва взаимозависимо с процеса на формирането на минималните производителски способности на индивида (които са предмет на разглеждане по-нататък). *Нещо повече, във връзка с удовлетворяването на минималните потребности и прилагането на минималните способности тези два процеса в действителност са само две страни на единния процес на ценностното икономическо поведение на индивида и формирането върху тази основа на полезността и на стойността (както и конституирането на техните функции) са не само равнопоставени, но и напълно взаимосвързани.*

К. Валтух определя минималните потребности като *нормални потребности*, макар че той няма предвид обосноваваната тук теория. Според него нормалните потребности са в такъв обем, "в който тяхното удовлетворяване е осигурено от достигнатото равнище на производството и е станало обществена норма, по-ниско от която не може да се спусне, т.е. е станало безусловно необходим минимум".²

4. *Максималните потребности* са онова равнище на потребностите на индивида, над което той не може да се възпроизвежда като пълноценна

---

² Валтух, К. К. Удовлетворение потребностей общества и моделирование народного хозяйства. Новосибирск, Издательство "Наука", 1973, с. 195.

личност. Потреблението над това равнище е вредно и опасно за него. С други думи, те са максимално възможните необходими потребности, при което индивидът все още може да се възпроизвежда като пълноценна личност и да участва пълноценно във възпроизводството на продуктите.

Удовлетворяването на максималните потребности дава възможност на индивида да произведе такъв обем продукти, чието потребление след това да му позволи да удовлетвори точно същия размер на тези потребности. *Тоест при удовлетворяването на максималните потребности индивидът обезателно отново произвежда точно толкова, колкото потребява.* Удовлетворяването на дадени потребности, които са над максималните, не му дава възможност да произведе такъв обем продукти, чието потребление след това да му позволи да удовлетвори същия размер на дадените максимални потребности. *Тоест при удовлетворяването на потребности над максималното им равнище индивидът обезателно отново произвежда по-малко, отколкото потребява.*

Удовлетворяването на дадени потребности, които са под максималните, но са по-големи от минималните, дава възможност на индивида да произведе такъв обем продукт, чието потребление след това да му позволи да удовлетвори потребности, които са по-големи по размер от дадените. *Тоест при удовлетворяването на потребности под максималното (но над минималното) им равнище той произвежда повече, отколкото потребява.*

Тези твърдения показват, че формирането на максималните потребности също не е независим процес, а се извършва взаимозависимо с процеса на формирането на максималните производителски способности на индивида (които са също предмет на разглеждане по-нататък). *Нещо повече, във връзка с удовлетворяването на максималните потребности и прилагането на максималните способности тези два процеса в действителност отново са само две страни на единния процес на ценностното икономическо поведение на индивида и формирането върху тази основа на полезността и на стойността (както и конституирането на техните функции) са не само равнопоставени, но и напълно взаимосвързани.*

Съществуването на два варианта на изравняване на обемите на производството и потреблението на индивида се обяснява с едновременното действие на закона за намаляващата пределна полезност на потребяваните продукти и закона за нарастващата пределна стойност на произвежданите продукти. Това обстоятелство ситуира едновременно наличие на забавено нарастваща (изпъкнала) крива на общата полезност и ускорено нарастваща (вдлъбната) крива на общата стойност, при което се формират две точки (минимална и максимална) на изравняване на потребявания и произвеждания от индивида продукт.

Максималните потребности могат да бъдат определени още и с понятието *разумни потребности*, тъй като потреблението над тяхното равнище е неразумно (нерационално) от гледна точка на целите на

възпроизводството на личността. Като има предвид максималните (разумните) потребности (макар да не ги свързва по разглеждания тук начин с минималните потребности), К. Вальтук твърди, че "всеки набор от блага, при който тези или онези потребности се удовлетворяват на равнище над пълното им насищане, означава ненужно разточителство и не може да изразява целта на реалното развитие на икономиката".³

5. Удовлетворяването на потребностите под минималното (под нормалното) им равнище е оскъдно потребление, при което индивидът живее непълноценно. Тогава той не може да се възпроизвежда като пълноценна личност и да участва пълноценно в производството и възпроизводството на продуктите. Такова равнище на потребностите може да бъде наречено *ненормални потребности*. Те се простират от екзистенциалното значение на потребностите на индивида до тяхното нормално (минимално) равнище, без да го включват.

6. В рамките на ненормалните потребности се откроява фиксираното равнище на т.нар. *екзистенциални потребности*, което е по-ниско от нормалните потребности на индивида. Между екзистенциалните и нормалните потребности се простира зона на потребностите, при чието удовлетворяване индивидът не се възпроизвежда като пълноценна личност, но се възпроизвежда като непълноценна. Той живее недостойно, но обезателно удовлетворява своите физически и биологични потребности. Екзистенциалните потребности са тези, при които индивидът удовлетворява само посочените физически и биологични потребности. *При неудовлетворяване на екзистенциалните си потребности той загива. С други думи, в икономическия смисъл не съществува равнище на потребностите, което да е под екзистенциалните. Те са най-малко възможните ненормални потребности.*

7. Удовлетворяването на потребностите над максималното (над разумното) им равнище е свръхпотребление, при което индивидът също не може да се възпроизвежда като пълноценна личност и да участва пълноценно в производството и възпроизводството на благата (на продуктите). Такова равнище на потребностите може да бъде наречено *неразумни потребности*, които индивидът по недооценка на обстоятелствата, надценяване на възможностите си, непредпазливост или поради други причини и обстоятелства е възприел. Те се простират от равнището на разумните (максималните) потребности (без да го включват) до пълното значение на желаните потребности.

Продуктови потребности

Когато потребностите на потребителя се обективизират само в един вид продукт, чийто обем е q_u , са налице *еднопродуктови потребности*. (В останалите случаи са налице *двупродуктови потребности* – когато потребностите на потребителя се обективизират в два вида продукти, или

---

³ Вальтук, К. К. Цит. съч., с. 113.

многопродуктови – когато потребностите му се обективизират в повече от два вида продукти.) *Продуктовите потребности са потребностите на индивида, измерени и представени чрез обемите на продуктите (в натурални единици), чието консумиране представлява удовлетворяването на същите тези потребности.* От такава гледна точка могат да бъдат разграничени следните разновидности на продуктовите потребности:

1. *Екзистенциални* - q_u^e ;
2. *Минимални*, респ. *нормални* – q_u^o ;
3. *Максимални*, респ. *разумни* - q_u^r ;
4. *Желани*, респ. *пълни* q_u^p ;
5. *Необходими* или, което е същото, *възпроизводствени*. Те обхващат интервала между минималните (нормалните) и максималните (разумните) продуктови потребности, т.е. между q_u^o и q_u^r вкл.;
6. *Ненормални*. Те са по-ниски от нормалните, т.е. по-малки от q_u^o , и обхващат интервала от екзистенциалните до нормалните индивидуални продуктови потребности, т.е. от q_u^e до q_u^o , без да включват последните;
7. *Неразумни*. Те са по-високи от q_u^r и достигат до желаните (пълните) q_u^p , т.е. обхващат интервала от разумните, без да ги включват, до желаните продуктови потребности вкл.

Полезностни потребности

Количественото сравняване на различните равнища на потребностите (както на еднопродуктовите и двупродуктовите, така и на многопродуктовите), налага да бъде използвана адекватна на тях мярка. Такава мярка е полезността на продукта. Затова тук се въвежда понятието *полезностни потребности*, т.е. потребностите, измерени (и представени) в полезностни единици. *Полезностните потребности са изразени от общата полезност, съдържаща се в набора от продукти, в които се обективизират потребностите на индивида.*

Това дава основание да се въведат и следните понятия в рамките на полезностните потребности:

1. *Желани* или, което е същото, *пълни* - TU^p ;
2. *Минимални* или, което е същото, *нормални* - TU^o ;
3. *Максимални* или, което е същото, *разумни* - TU^r , където $TU^r < TU^o$;
4. *Необходими* или, което е същото, *възпроизводствени*. Те обхващат интервала между минималните (нормалните) и максималните (разумните) полезностни потребности, т.е. между TU^o и TU^r вкл.;
5. *Ненормални*, които са по-ниски от нормалните индивидуални полезностни потребности TU^o и обхващат интервала от екзистенциалните (нулевите) до нормалните, без да включват последните;
6. *Екзистенциални* - TU^e . Те са равни на нула и затова $0 = TU^e < TU^o$;

7. *Неразумни*, които са по-големи от разумните индивидуални полезностни потребности, т.е. по-високи от TU', и достигат до желаните (пълните) индивидуални полезностни потребности, т.е. до TU".

Скала на производителските способности на индивида

По-нататък ще бъдат въведени и няколко различни разновидности на способностите на индивида, които могат да се конституират в зависимост от степента на тяхното прилагане в трудовия процес. *Те се дефинират в рамките на един трудов цикъл, през който, след като удовлетвори своите потребности и по този начин възпроизведе способностите си в рамките дадена единица от време, индивидът става годен отново да се включи в трудовия процес.* На това основание тук се разграничават желани, необходими, нормални, ненормални, разумни, неразумни и екзистенциални индивидуални способности на производителя.

1. *Желаните способности* са пълният размер на способностите, които индивидът субективно преценява, че трябва да бъдат приложени от него в производството. Затова те могат да бъдат наречени още *пълни способности*. В близките околности на точката на постигане на пълното прилагане на желаните способности пределните стойности на произвежданите (и продаваните) от индивида блага стават възможно най-големи.

2. *Необходимите способности* са онова равнище на производителните способности на индивида, при чието прилагане той се възпроизвежда като пълноценна личност в рамките на конкретните природни, социални, икономически, културни, битови, технологични, технически и други обществени условия, които са исторически обусловени. В по-тесен смисъл необходимите способности са такива дадени *възпроизводствени способности, при прилагането на които индивидът като носител на работна сила запазва и утвърждава възможностите си отново да произвежда (а значи и да възпроизвежда) продукти. При прилагането на дадените необходими (възпроизводствени) способности индивидът произвежда продукти в обеми, чрез чието потребление възстановява най-малко същия размер на дадените необходими (възпроизводствени) способности, а в повечето случаи – и в по-големи размери. Следователно при прилагането на необходимите способности той произвежда толкова продукт, колкото консумира, или повече продукт от този, който консумира (или, което е същото, произвежда не по-малко продукт от този, който консумира).* В по-нататъшното изложение необходимите способности ще бъдат схващани в качеството им на възпроизводствени.

Необходимите способности не са фиксирана величина, а се отличават с определена еластичност, тъй като индивидът, използвайки вътрешните си ресурси и възможности, може при различни равнища на прилагане на способностите си да се възпроизвежда като пълноценна личност. Тези различни равнища обаче имат своите граници – минимална и максимална. С

други думи, точката на необходимите производителски способности се движи между минималните и максималните способности. Тези граници са субективно и исторически обусловени.

3. *Минималните способности са онова равнище на способностите на индивида, под което той не може да се възпроизвежда като пълноценна личност. С други думи, те са минимално възможните необходими способности, при които индивидът все още може да се възпроизвежда като пълноценна личност и да участва пълноценно във възпроизводството на продуктите. Те могат да бъдат наречени още нормални способности, тъй като отговарят на нормалните условия за тяхното прилагане.*

Прилагането на минималните способности, аналогично на удовлетворяването на минималните потребности, дава възможност на индивида да произведе отново такъв обем продукти, чието потребление след това му позволява да удовлетвори такова равнище на минималните си потребности, благодарение на което възстановява същия размер на минималните си способности. *Тоест при прилагането на минималните способности индивидът обезателно произвежда точно толкова, колкото потребява.* Прилагането на дадени производителски способности, които са под равнището на минималните способности, не дава възможност на индивида да произведе такъв обем продукти, чието потребление след това да му позволи да удовлетвори онзи размер на потребностите си, благодарение на което да възстанови същия размер на дадените способности. *Тоест при прилагането на способности под минималното им равнище, аналогично на удовлетворяването на потребности под него, индивидът обезателно произвежда по-малко, отколкото потребява.*

Прилагането на дадени производителски способности, които са над равнището на минималните (но под това на максималните), дава възможност на индивида да произведе такъв обем продукти, чието потребление след това да му позволи да удовлетвори не само онзи размер на потребностите си, благодарение на което да възстанови същия размер на дадените способности, но и остава излишък от продукти. *Тоест при прилагането на способности над минималното (но под максималното) им равнище, аналогично на удовлетворяването на потребностите над него (но под максималното), индивидът обезателно произвежда повече, отколкото потребява.*

Тези твърдения показват, че формирането на минималните производителски способности също не е независим процес, а се извършва взаимозависимо с процеса на формирането на минималните потребности на индивида. *Нещо повече, във връзка с прилагането на минималните способности и удовлетворяването на минималните потребности тези два процеса в действителност са само две страни на единния процес на ценностното икономическо поведение на индивида и формирането върху тази основа на стойността и на полезността (както и конституирането на техните функции) са не само равнопоставени, но и напълно взаимосвързани.*

4. *Максималните способности* са онова равнище на способностите на индивида, над което той също не може да се възпроизвежда като пълноценна личност. Прилагането на способностите над това равнище е вредно и опасно за здравето и интелекта индивида, тъй като е свързано с изключително претоварване на неговата работна сила, дори той да е съгласен на това съобразно субективните си производителски предпочитания. С други думи, максималните способности са максимално възможните необходими способности, при което индивидът все още може да се възпроизвежда като пълноценна личност и да участва пълноценно във възпроизводството на продуктите.

Прилагането на максималните способности, аналогично на удовлетворяването на максималните потребности, отново дава възможност на индивида да произведе такъв обем продукти, чието потребление след това му позволява да удовлетвори такова равнище на максималните си потребности, благодарение на което той възстановява същия размер на максималните си способности. *Тоест при прилагането на максималните способности индивидът обезателно произвежда точно толкова, колкото потребява.* Прилагането на дадени производителски способности, които са над равнището на максималните индивидуални способности, не позволява на индивида да произведе такъв обем продукти, чието потребление след това да му даде възможност да удовлетвори онзи размер на потребностите си, благодарение на което той възстановява същия размер на дадените способности. *Тоест при прилагането на производителските способности над максималното им равнище, аналогично на удовлетворяването на потребности над максималното им равнище, индивидът обезателно произвежда по-малко, отколкото потребява.*

Прилагането на дадени производителски способности, които са под равнището на максималните (но над това на минималните), позволява на индивида да произведе такъв обем продукти, чието потребление след това да му даде възможност да удовлетвори не само онзи размер на потребностите си, благодарение на което той възстановява същия размер на дадените способности, но и да му остане излишък. *Тоест при прилагането на производителските способности под максималното (но над минималното) им равнище, аналогично на удовлетворяването на потребностите под максималното (но над минималното) им равнище, индивидът обезателно произвежда повече, отколкото потребява.*

Тези твърдения показват, че формирането на максималните производителски способности също не е независим процес, а се извършва взаимозависимо с процеса на формирането на максималните потребности на индивида. *Нещо повече, във връзка с прилагането на максималните способности и удовлетворяването на максималните потребности тези два процеса в действителност отново са само две страни на единния процес на ценностното икономическо поведение на индивида и формирането върху тази основа на стойността и на полезността (както и конституирането на техните функции) са не само равнопоставени, но и напълно взаимосвързани.*

Максималните способности могат да бъдат определени още и с понятието *разумни способности*, тъй като прилагането им над това равнище е неразумно (нерационално) от гледна точка на целите на възпроизводството на личността.

5. Прилагането на индивидуалните способности под минималното (под нормалното) им равнище е недостатъчно, при което индивидът не може да се възпроизвежда като пълноценна личност и да участва пълноценно в производството и възпроизводството на благата (на продуктите). Такова равнище на способностите може да се нарече *ненормални способности*. Те се простират от екзистенциалното (най-малко възможното) значение на способностите до тяхното нормално (минимално) равнище, без да го включват. При ненормалните индивидуални способности индивидът произвежда по-малко, отколкото трябва.

6. *Екзистенциалните способности* са такова най-малко равнище на способностите на индивида, под което той не е готов и не е способен за участие в трудовия процес. Необходима е определена минимална квалификация и способности за подготовка и поддържане на производството в активен режим, за да може индивидът да започне създаването на определено количество блага. Така че, макар екзистенциалните индивидуални способности да са над нулевото равнище, при тях обемът на произвеждания продукт е нулев.

7. Прилагането на способностите над максималното (над разумното) им равнище е свръхнатоварване, при което индивидът също не може да се възпроизвежда като пълноценна личност и да участва пълноценно в производството и възпроизводството на продуктите. Такова равнище на способностите може да се нарече *неразумни способности*, които индивидът по недооценка на обстоятелствата, надценяване на възможностите си, желание за допълнителни доходи, непредпазливост или поради други причини и обстоятелства е възприел. Те се простират от равнището на разумните (максималните) способности (без да го включват) до пълното значение на желаните способности. При тези обстоятелства индивидът трябва много, за да може да възстанови хищнически използваните си способности. При ненормалните индивидуални способности той произвежда по-малко, отколкото трябва.

Продуктови способности

Когато способностите на производителя се обективизират само в един вид продукт (когато те се прилагат при неговото създаването), чийто обем е q_v (тогава q_v е скаларна величина), са налице *еднопродуктови способности*. [В останалите случаи са налице *двупродуктови способности* – когато способностите на производителя се обективизират в два вида продукти, и *многопродуктови способности* – когато способностите на производителя се обективизират в повече от един вид продукт (тогава q_v е векторна величина).] Всички тези случаи са разновидности на *продуктовите способности*. Това

са способностите на индивида, измерени и представени чрез обемите на продуктите (в натурални единици), които са произведени чрез прилагането на същите тези способности. От тази гледна точка могат да бъдат разграничени следните разновидности на продуктовете способности:

1. *Желани* или, което е същото, *пълни* - q_v^e ;
2. *Минимални* или, което е същото, *нормални* - q_v^o ;
3. *Максимални* или, което е същото, *разумни* - q_v' , където $q_v' \leq q_v''$;
4. *Необходими* или, което е същото, *възпроизводствени*.

Необходимите (възпроизводствените) индивидуални продуктови способности обхващат интервала между минималните (нормалните) и максималните (разумните) индивидуални продуктови способности, т.е. между q_v^o и q_v' вкл.;

5. *Ненормални*. Те са по-ниски от нормалните, т.е. са по-малки от q_v^o , и обхващат интервала от екзистенциалните (които са нулеви) до нормалните продуктови способности, без да включват последните.

6. *Екзистенциални индивидуални продуктови способности* - $q_v^e = 0$;

7. *Неразумни*, които са по-големи от разумните, т.е. са по-високи от q_v' , и достигат до желаните (пълните) продуктови способности, т.е. до q_v'' .

Стойностни способности

Количественото сравняване на различните равнища на способностите на производителя (както на еднопродуктовите и двупродуктовите, така и на многопродуктовите) налага да бъде използвана адекватна на тях мярка. Такава мярка е стойността на продуктите. Затова тук се въвежда и понятието *стойностни способности*. Под тях трябва да се разбират способностите, измерени (и представени) в стойностни единици. Тези способности са изразени от общата стойност, съдържаща се в набора от продукти, в които се обективизират способностите на индивида. Това дава основание да се въведат и следните понятия в рамките на стойностните способности:

1. *Желани* или, което е същото, *пълни* - TV'' ;
2. *Минимални* или, което е същото, *нормални* (normal value abilities) - TV^o ;
3. *Максимални* или, което е същото, *разумни* - TV' . При това $TV' < TV''$.

4. *Необходими* или, което е същото, *възпроизводствени*. Те обхващат интервала между минималните (нормалните) и максималните (разумните) индивидуални стойностни способности, т.е. между TV^o и TV' вкл.;

5. *Ненормални*, които са по-ниски от нормалните, т.е. са по-малки от TV^o , и обхващат интервала от екзистенциалните до нормалните индивидуални стойностни способности, без да включват последните;

6. *Екзистенциални* - TV^e , които са равни на постоянната обща стойност, т.е. $TV^e = FTV_p$. При тях обемът на произвеждания от индивида продукт е нулев, т.е. $TV(0) = FTV_p$. Ето защо стойностните способности изобщо не могат да бъдат по-малки от екзистенциалните, т.е. от FTV ;

7. *Неразумни*, които са по-големи от разумните, т.е. са по-високи от TV' , и достигат до желаните (пълните) стойностни способности TV'' . Те обхващат интервала от разумните стойностни способности, без да ги включват, до желаните вкл.

3. Релативистична теория на полезността

Изследванията, които сме направили, ни водят до извода, че е необходимо да бъде създадена *релативистична теория на полезността и релативистична теория на стойността*, които в своята общност образуват *релативистичната теория на ценността*. Последната позволява да бъде разработена единна теория на полезността и стойността в качеството им на равнопоставени категории и върху тази основа да се изследват зависимостите между полезността и стойността на продуктите (и между техните пределни полезности и пределни стойности), както и зависимостите им с цените в условията на свършена и на несвършена конкуренция.

Тук най-напред ще се спрем на релативистичната теория на полезността. Тя представя полезностните потребности и полезността на продуктите (в т.ч. общата и пределната) в относителни величини и изследва зависимостите както помежду им, така и между тях и другите икономически категории, явления и процеси. От тази гледна точка разгледаните досега полезностни потребности и полезности на продуктите изглеждат като абсолютни полезностни потребности и абсолютни полезности на продуктите. Тази теория работи с понятията *относителни полезностни потребности и относителна полезност на продуктите*, както и с техните видове и разновидности. Тъй като относителната полезност на продуктите може да бъде разбрана само върху основата на понятието за относителни полезностни потребности, тук се спираме най-напред на тях.

Относителни полезностни потребности на индивида

Различните видове относителни полезностни потребности представляват съотношенията между съответните абсолютни полезностни потребности и абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности. От това следва и обратното – че различните видове абсолютни полезностни потребности представляват произведенията на съответните относителни полезностни потребности с абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности. *Така че относителните максимални (т.е. относителните разумни) полезностни потребности са винаги равни на единица.* Това положение е израз на равнопоставеността на всеки индивид в обществото, когато става дума за неговите относителни разумни потребности, макар абсолютните им размери да са строго индивидуални и различни. Под относителни полезностни потребности трябва да се разбират още потребностите, измерени (и представени) в относителни полезностни единици. Относителните полезностни потребности са изразени от относителната обща полезност, съдържаща се в набора от продукти, в които се обективизират потребностите на индивида.

Това дава основание да се въведат и следните понятия в рамките на относителните полезностни потребности:

1. *Относителни желани* или, което е същото, *относителни пълни* - RTU'' . Те са равни на отношението между абсолютните желани (абсолютните пълни) и абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности, т.е. $RTU'' = ATU''/ATU'$. Обичайно величината RTU'' е значително по-голяма от единица;

2. *Относителни минимални* или, което е същото, *относителни нормални* - RTU° . Те са равни на отношението между абсолютните минимални (абсолютните нормални) и абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности, т.е. $RTU^{\circ} = ATU^{\circ}/ATU'$. Обичайно величината RTU° е по-малка от единица;

3. *Относителни максимални* или, което е същото, *относителни разумни* - RTU' . Те са равни на отношението на абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности със самите себе си, т.е. $RTU' = ATU'/ATU' = 1$. Величината RTU' е винаги равна на единица;

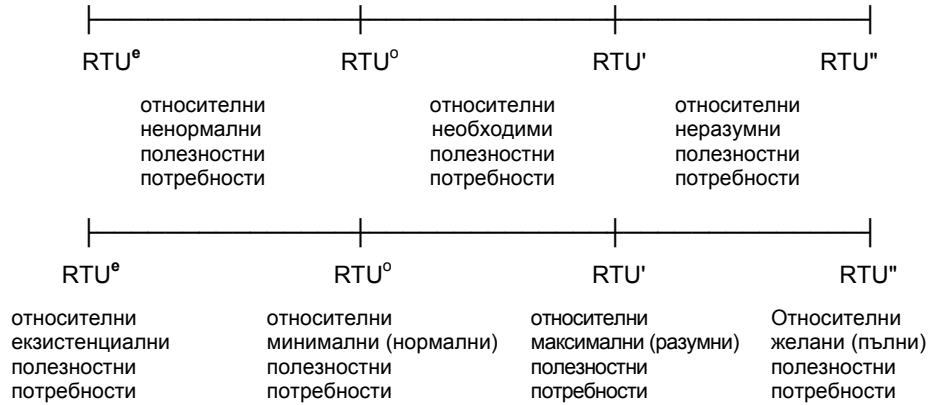
4. *Относителни необходими* или, което е същото, *относителни възпроизводствени*. Те са равни на отношението между абсолютните необходими (абсолютните възпроизводствени) и абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности и обхващат интервала между относителните минимални (относителните нормални) и относителните максимални (относителните разумни) полезностни потребности, т.е. между RTU° и RTU' вкл.;

5. *Относителни ненормални*, които са равни на отношението между абсолютните ненормални и абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности. Те са по-ниски от относителните нормални полезностни потребности, т.е. са по-малки от RTU° , и обхващат интервала от относителните екзистенциални (които са нулеви) до относителните нормални полезностни потребности, без да включват последните;

6. *Относителни екзистенциални* - RTU^{ϵ} . Те са равни на отношението между абсолютните екзистенциални и абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности, т.е. $RTU^{\epsilon} = ATU^{\epsilon}/ATU'$, и следователно са винаги равни на нула. Ето защо $RTU^{\epsilon} < RTU^{\circ}$;

7. *Относителни неразумни*. Те са равни на отношението между абсолютните неразумни и абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности. Относителните неразумни полезностни потребности са по-големи от относителните разумни, т.е. са по-високи от RTU' , и достигат до относителните желани (относителните пълни) полезностни потребности, т.е. до RTU'' .

Разгледаните равнища на относителните полезностни потребности на потребителя (както еднопродуктови, така и двупродуктови и многопродуктови) могат да бъдат представени в *скала на относителните полезностни потребности* (вж. фиг. 1).

Фиг. 1. Скала на относителните полезности потребности

При постоянни други условия абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезности потребности са постоянна величина (за дадения индивид). *Ето защо съотношенията между различните видове относителни полезности потребности (на дадения индивид) са равни на съотношенията между съответните им абсолютни полезности потребности (на същия индивид).*

Относителни полезности на продуктите

Относителната полезност на продуктите е изразената в относителни полезности единици полезност на тези продукти. Както видяхме, относителните полезности единици са конституирани чрез съотношенията между различните видове абсолютни полезности потребности, от една страна, и абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезности потребности, от друга. *Изобщо относителните полезности единици са частното между абсолютните полезности единици и абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезности потребности. От това следва, че относителните полезности потребности са произведението на съответстващите им абсолютни полезности потребности с относителните полезности единици.*

Видовете относителна полезност са: *относителната обща полезност на продуктите* $RTU_p = RTU_p(q_u)$ и *относителната пределна полезност на продукта* $RMU_p = RMU_p(q_u)$. За тях са валидни следните твърдения:

1. Относителната обща полезност е съотношението между абсолютната обща полезност на продуктите и размера на абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезности потребности или, което е същото, произведението на абсолютната обща полезност с относителните полезности единици. Относителната обща полезност $RTU_p = RTU_p(q_u)$ е общият размер на съдържащата се относителна индивидуална полезност в

комбинацията q_u от притежавани и потребявани от потребителя продукти (в целите им обеми). Аналогично на абсолютната индивидуална обща полезност ATU_p относителната обща полезност RTU_p е също забавено нарастваща – положение, което се дължи на действието на закона за намаляващата пределна полезност.

2. Относителната пределна полезност $RMU_p = RMU_p(q_u)$ е съотношението между абсолютната пределна полезност на продукта и размера на абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности или, което е същото, производението на абсолютната пределна полезност с относителните полезностни единици. Относителната пределна полезност на даден продукт е частният прираст на относителната обща полезност на цялата комбинация от притежаваните и потребяваните от потребителя продукти, породен от нарастването с една натурална единица на дадения продукт. Или още, тя е съотношението между частното диференциално нарастване на относителната обща полезност на комбинацията от продукти и частното диференциално нарастване на количеството на дадения продукт. Изобщо относителната пределна полезност е първата частна производна на функцията на относителната обща полезност. Аналогично на абсолютната пределна полезност AMU_p относителната RMU_p е също намаляваща с нарастването на количеството на продукта q_u .

Тъй като (както вече посочихме) при постоянни други условия абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности са постоянна величина (за дадения индивид), то *съотношенията между различните видове относителни полезности (обща и пределна) са равни на съотношенията между различните видове абсолютни полезности (обща и пределна)*. За относителните полезности са валидни същите закони и закономерности, които са валидни и за абсолютните, в т.ч. и законът за намаляващата пределна полезност. Така че той е закон както за намаляващата абсолютна, така и за намаляващата относителна пределна полезност.

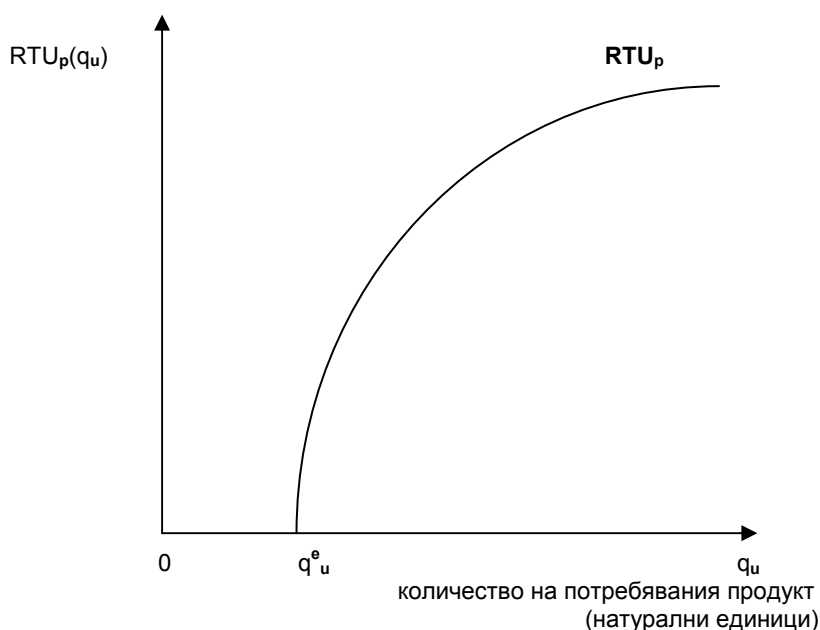
Криви на относителната обща и пределна полезност на продукта

При разработването на теорията както на абсолютната, така и на относителната полезност на продукта се предполага, че потребяваните блага са безкрайно делими. Това позволява да бъдат построени непрекъснати криви на относителната обща и на относителната пределна полезност.

Забавящото нарастване на относителната обща полезност, когато потребителският набор съдържа само един вид благо (т.е. при еднопродуктови потребности), е илюстрирано на фиг. 2 под формата на *крива на относителната обща полезност на продукта RTU_p* , където q_u е скаларна величина и представлява количеството на потребявания от индивида продукт. Кривата RTU_p е нарастваща и има положителен наклон към координатните оси. Тя представлява множество от точки на зависимостта (съответствията) между количествата на притежавания и потребявания от индивида продукт (благо) q_u (в натурални единици) и равнищата на неговата (на продукта) относителна обща полезност $RTU_p(q_u)$ (в полезностни единици), която се съдържа в тези обеми. С $RTU_p(q_u)$ е означена *функцията на*

относителната обща полезност на продукта. Тъй като в тази област действа законът за намаляващата пределна полезност, втората производна на тази функция е отрицателна величина (докато първата ѝ производна е положителна).

относителна обща полезност на продукта
(полезностни единици)

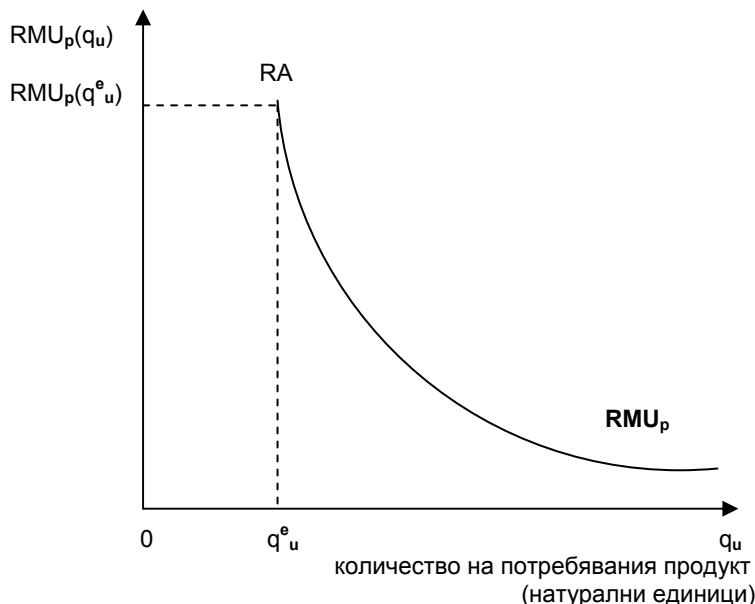
Фиг. 2. Крива на относителната обща полезност продукта

Началото на кривата RTU_p лежи на абсцисната ос, но не съвпада с координатното начало. Нейното начало е точката q_u^e . Величината q_u^e е *екзистенциалния продукт* – това е продуктът, чието потребление осигурява биологичното оцеляване на индивида. Потребление под равнището на екзистенциалния продукт не е възможно и затова и не формира каквато и да е било относителна обща полезност. Ето защо при обем на продукта от q_u^e натурални единици се формира *относителна екзистенциална обща полезност на продукта* $RTU_p(q_u^e)$, която е равна на нула, т.е. $RTU_p(q_u^e) = 0$. От този момент нататък (когато $q_u > q_u^e$) кривата на относителната обща полезност има положителен наклон и започва да нараства с нарастването на q_u , но с намаляващи темпове, като първоначалните равнища на относителната пределна полезност $RMU_p(q_u)$ са относително високи. Използването в икономическия анализ на кривата на относителната обща полезност води до същите изводи, до каквито достига и използването в този анализ на кривата на абсолютната обща полезност на продукта.

От своя страна намаляващата относителна пределна полезност $RMU_p(q_u)$ (изведена от функцията на еднопродуктовата обща полезност) е изобразена на фиг. 3 под формата на *крива на относителната пределна полезност на продукта* RMU_p , където q_u отново е скаларна величина и представлява количеството на потребявания от индивида продукт. Кривата на относителната пределна полезност е понижаваща се и има отрицателен наклон към координатните оси. Тя представлява множество от точки на зависимостта (съответствията) между количествата на притежавания и потребявания от индивида продукт q_u (в натурални единици) и равнищата на неговата (на продукта) относителна пределна полезност (в полезностни единици) RMU_p . С $RMU_p(q_u)$ е означена *функцията на относителната пределна полезност на продукта*. Поради действието на закона за намаляващата пределна полезност първата производна на тази функция е отрицателна величина. Кривата RMU_p започва от точката RA с координати q_u^e и $RMU_p(q_u^e)$, където $RMU_p(q_u^e)$ е *относителната екзистенциална пределна полезност на продукта*. Тя е относителната индивидуална пределна полезност на екзистенциалния индивидуален продукт q_u^e . След точката RA (когато $q_u > q_u^e$) относителната пределна полезност започва да намалява с нарастването на q_u . Използването в икономическия анализ на кривата на относителната пределна полезност води до същите изводи, до каквито достига и използването в този анализ на кривата на абсолютната пределна полезност на продукта.

относителна пределна полезност на продукта
(полезностни единици)

Фиг. 3. Крива на относителната пределна полезност на продукта

Релативистична теория на стойността

След релативистичната теория на полезността трябва да бъде разгледана и *релативистичната теория на стойността*. Последната представя *стойността на продуктите (в т.ч. общата и пределната) в относителни величини и изследва зависимостите както помежду им, така и между тях и другите икономически категории, явления и процеси*. От тази гледна точка разгледаните преди понятия за стойностни способности и стойност на продуктите (обща и пределна) сега се представят като абсолютни стойностни способности и абсолютна стойност на продуктите. Тази теория работи с понятията *относителни стойностни способности и относителна стойност на продуктите* RV_p . *Относителната стойност на продуктите може да бъде разбрана само върху основата на понятието за относителни стойностни способности*. Ето защо се спираме най-напред на тях.

Относителни стойностни способности на индивида

Относителните величини на различните видове абсолютни стойностни способности или, което е същото, различните видове относителни стойностни способности представляват съотношенията между съответните абсолютни стойностни способности и абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности. От това следва, че различните видове абсолютни стойностни способности са *произведенията на съответните относителни стойностни способности с абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности*. *Относителните максимални (т.е. относителните разумни) стойностни способности са винаги равни на единица*. Това положение е израз на равнопоставеността на всеки индивид в обществото, когато става дума неговите относителни разумни способности, макар абсолютните му разумни способности да са строго индивидуални и различни. Под относителни стойностни способности трябва да се разбират производителските способности, измерени (и представени) в относителни стойностни единици. *Относителните стойностни способности са изразени от относителната обща стойност, съдържаща се в набора от продукти, в които се обективизират способностите на индивида, който ги произвежда, т.е. които са произведени чрез прилагането на тези способности*. Относителните стойностни способности са стойностите на продуктите, измерени (и представени) с относителните полезностни единици, с които се измерва относителната стойност на произвежданите от дадения индивид блага.

Това дава основание да се въведат и следните понятия в рамките на относителните стойностни способности:

1. *Относителни желани* или, което е същото, *относителни пълни - RTV* ". Те са отношението между абсолютните желани (абсолютните пълни) и

абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности, т.е. $RTV'' = RTV''/RTV'$. Обичайно величината RTV'' е по-голяма от единица;

2. *Относителни минимални* или, което е същото, *относителни нормални* - RTV^o . Те са отношението между абсолютните минимални (абсолютните нормални) и абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности, т.е. $RTV^o = ATV^o/ATV'$. Величината RTV^o е обичайно по-малка от единица;

3. *Относителни максимални* или, което е същото, *относителни разумни* - RTV' . Те са отношението на абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности със самите себе си, т.е. $RTV' = ATV'/ATV' = 1$. Величината $RITV'$ е винаги равна на от единица. При това $RITV' < RITV''$;

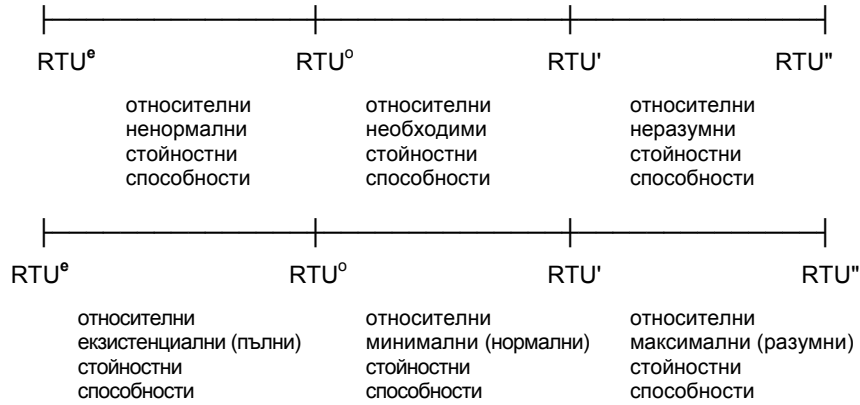
4. *Относителни необходими* или, което е същото, *относителни възпроизводствени*. Те са отношението между абсолютните необходими (абсолютните възпроизводствени) и абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности и обхващат интервала между относителните минимални (относителните нормални) и относителните максимални (относителните разумни) стойностни способности, т.е. между RTV^o и RTV' вкл.;

5. *Относителни ненормални*, които са отношението между абсолютните ненормални и абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности. Те са по-ниски от относителните нормални стойностни способности, т.е. са по-малки от RTV^o , и обхващат интервала от относителните екзистенциални до относителните нормални стойностни способности, без да включват последните;

6. *Относителни екзистенциални* - RTV^e . Те са отношението между абсолютните екзистенциални стойностни способности и абсолютните максимални (абсолютните разумни) индивидуални стойностни способности и са равни на *относителната постоянна обща стойност на продуктите* $RFTV_p$, т.е. $RTV^e = RFTV$. При прилагането на относителните екзистенциални стойностни способности обемът на произвеждания от индивида продукт е нулев, т.е. $RTV^e = RTV(0) = RFTV$;

7. *Относителни неразумни*, които са отношението между абсолютните неразумни индивидуални стойностни способности и абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности. Те са по-големи от относителните разумни стойностни способности, т.е. са по-високи от RTV' , и достигат до относителните желани (относителните пълни) стойностни способности, т.е. до RTV'' .

Разгледаните равнища на относителните стойностни способности на производителя (както еднопродуктови, така и многопродуктови) могат да бъдат представени в *скала на относителните стойностни способности* (вж. фиг. 4).

Фиг. 4. Скала на относителните стойностни способности

При постоянни други условия абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности са постоянна величина (за дадения индивид). *Ето защо съотношенията между различните видове относителни стойностни способности (на дадения индивид) са равни на съотношенията между съответните им абсолютни стойностни способности (на същия индивид).*

Относителни стойности на продуктите

Относителната стойност на продуктите RV_p е абсолютната им стойност, изразената в относителни стойностни единици. Както видяхме, относителните стойностни единици са конституирани чрез съотношенията между различните видове абсолютни стойностни способности, от една страна, и абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности, от друга. *Изобщо относителните стойностни единици са частното между абсолютните стойностни единици и абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности. От това следва, че относителните стойностни способности са произведението на съответстващите им абсолютни стойностни способности с относителните стойностни единици.*

Видовете относителна стойност са: *относителната обща стойност на продуктите* $RTV_p = RTV_p(q_v)$ и *относителната пределна стойност на продукта* $RMV_p = RMV_p(q_v)$. За тях са валидни следните твърдения:

1. Относителната обща стойност RTV_p е съотношението между абсолютната обща стойност и размера на абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности или, което е същото, произведението на абсолютната обща стойност с относителните стойностни единици. Относителната обща стойност е общият размер на съдържащата се относителна стойност в комбинацията q_v от произвеждани от индивида продукти (в целите им обеми). Тя е ускорено нарастваща, тъй като при увеличаване на произвеждания индивидуален продукт q_v действа законът за нарастващата пределна стойност.

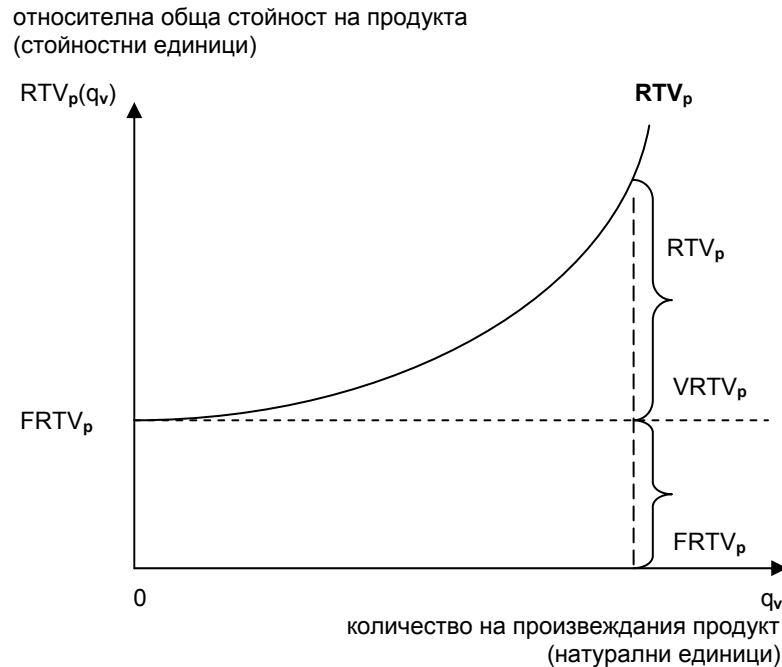
2. Относителната пределна стойност RMV_p е съотношението между абсолютната пределна стойност и размера на абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности или, което е същото, производението на абсолютната пределна стойност с относителните стойностни единици. Относителната пределна стойност на даден продукт е частният прираст на относителната обща стойност на цялата комбинация от създавани от производителя продукти, породен от нарастването с една натурална единица на дадения продукт. Или още, тя е съотношението между частното диференциално нарастване на относителната обща стойност на комбинацията от продукти и частното диференциално нарастване на количеството на дадения продукт. Изобщо относителната пределна стойност е първата частна производна на относителната обща стойност. Тя нараства с увеличаването на произвеждания индивидуален продукт q_v , защото действа законът за нарастващата пределна стойност.

Тъй като (както вече посочихме) при постоянни други условия абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности са постоянна величина (за дадения индивид), *то съотношенията между различните видове относителни стойности (обща и пределна) са равни на съотношенията между различните видове абсолютни стойности (обща и пределна)*. За относителните стойности са валидни същите закони и закономерности, които са валидни и за абсолютните стойности, в т.ч. и законът за нарастващата пределна стойност. Така че той е закон както за нарастващата абсолютна, така и за нарастващата относителна пределна стойност.

Криви на относителната обща и пределна стойност на продукта

При разработването на теорията както на абсолютната, така и на относителната стойност на продуктите също се предполага, че произвежданите блага са безкрайно делими. Това позволява да бъдат построени непрекъснати криви на относителната обща и относителната пределна стойност на дадения продукт.

Ускореното нарастване на относителната обща стойност $RTV_p(q_v)$, когато производителският набор съдържа само един вид продукт (т.е. при еднопродуктови индивидуални способности), е илюстрирано на фиг. 5 под формата на *крива на относителната обща стойност на продукта RTV_p* , където q_v е скаларна величина и представлява количеството на произвеждания от индивида продукт. Кривата RTV_p е ускорено нарастваща с положителен наклон и представлява множеството от точки, всяка една от които показва съответствието между индивидуалния обем на даден вид произвеждан продукт q_v (в натурални единици) и общия размер на относителната стойност $RTV_p(q_v)$, която се съдържа в този обем. С $RTV_p(q_v)$ е означена *функцията на относителната обща стойност на продукта*. Тъй като в тази област действа законът за нарастващата пределна стойност, първата и втората производна на функцията на относителната обща стойност са положителни.

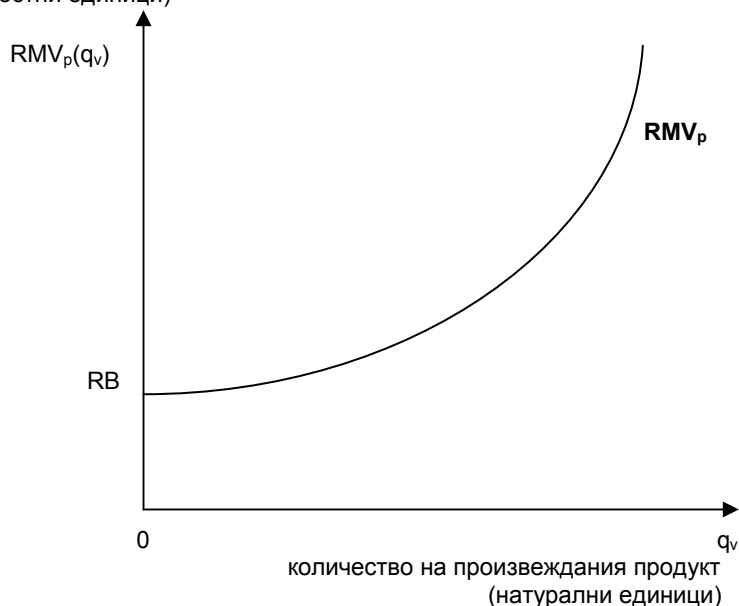
Фиг. 5. Крива на относителната обща стойност на продукта

Началото на кривата на относителната обща стойност на продукта RTV_p , което е точката $FRTV_p$, започва от ординатната ос, но не съвпада с координатното начало. Величината $FRTV_p$ ще наречем *постоянна относителна обща стойност на продукта*. Тя е такава относителна величина на производителските способности, които индивидът трябва да приложи и изразходва, за да се подготви да произвежда (придобиване и натрупване на професионален опит, подготовка на работното място за труд, извършване на технологични операции за поддържане на производствената система, дори когато няма никакъв производствен процес и т.н.).

При нулев обем на индивидуалното производство ($q_v = 0$) относителната обща стойност на продукта е равна на неговата относителна постоянна обща стойност ($RTV_p = FRTV_p$). След започването на производствения процес (когато $q_v > 0$) относителната обща стойност започва ускорено да нараства над величината $FRTV_p$, като първоначалните равнища $RMV_p(q_u)$ на относителната пределна стойност са относително по-ниски. Това показва, че относителната обща стойност RTV_p е сума от две съставки: постоянна относителна обща стойност $FRTV_p$ и *променлива относителна обща стойност на продукта* $VRTV_p$. Последната нараства с увеличаването на обема на производството. Използването в икономическия анализ на кривата на относителната обща стойност на продукта води до същите изводи, до каквито достига и използването в този анализ на кривата на абсолютната обща стойност.

От своя страна функцията на нарастващата относителна пределна стойност $RMV_p(q_v)$ е изобразена на фиг. 6 под формата на *крива на относителната пределна стойност на продукта* RMV_p , където q_v отново е скаларна величина и представлява количеството на произвеждания от индивида продукт. Кривата на пределната стойност е нарастваща и има положителен наклон към координатните оси. Тя представлява множество от точки на зависимостта (съответствията) между количествата на произвеждания от индивида продукт q_v (в натурални единици) и равнищата на неговата (на продукта) относителна пределна стойност $RMV(q_v)$ (в стойностни единици). С $RMV_p(q_v)$ е означена *функцията на относителната пределна стойност на продукта*. Поради действието на закона за нарастващата пределна стойност първата производна на тази функция е положителна величина. Кривата RMV_p започва от точката RB, лежаща върху ординатната ос, с координати $q_v^e = 0$ и $RMV_p(q_v^e) = RMV_p(0)$, където $RMV_p(q_v^e) = RMV_p(0)$ е *относителната екзистенциална пределна стойност на продукта*. Величината $RMV_p(q_v^e)$ е относителната пределна стойност на екзистенциалния индивидуален продукт q_v^e , който има безкрайно малък обем. След точката RB (когато $q_v > q_v^e$) относителната пределна стойност започва да нараства с нарастването на q_v . Използването в икономическия анализ на кривата на относителната пределна стойност води до същите изводи, до каквито достига и използването в този анализ на кривата на абсолютната пределна стойност.

относителна пределна стойност на продукта
(стойностни единици)

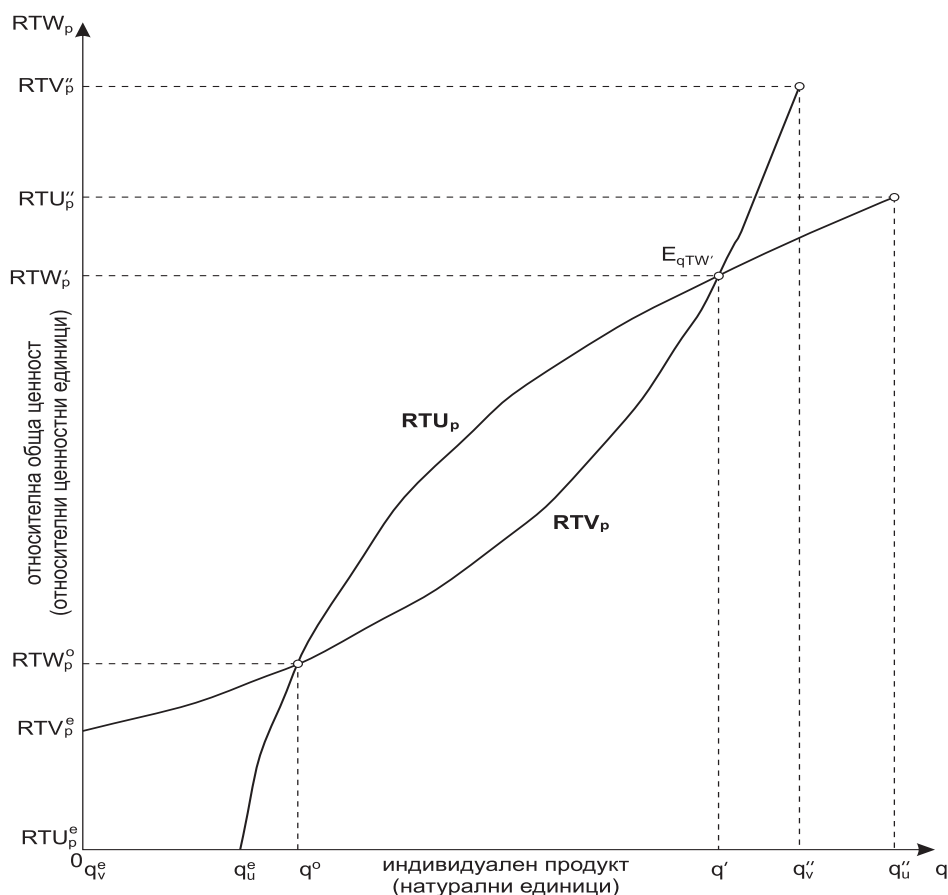
Фиг. 6. Крива на относителната пределна стойност на продукта

Ценностно икономическо поведение на индивида

Чрез притежаването и потреблението на определено количество продукт (респ. продукти) съобразно със своите субективни потребителски предпочитания *индивидът формира* (при постоянни други условия) определено равнище на абсолютната и относителната обща и пределна полезност $ATU_p(q_u)$, $AMU_p(q_u)$, $RTU_p(q_u)$ и $RMU_p(q_u)$ на този продукт (респ. на тези продукти). Това негово действие ще наречем *полезностно поведение на индивида*. При *еднопродуктов анализ* то е описано от кривите на абсолютната и относителната обща и пределна полезност на продукта **ATU_p** , **AMU_p** , **RTU_p** и **RMU_p** . *Полезностното поведение на индивида е субективно, което се мотивира и конституира при определена заобикаляща го обществена и природна среда*. Чрез производството на определено количество продукт (респ. продукти) съобразно със своите субективни производителски предпочитания *индивидът формира* (при постоянни други условия) определено равнище на абсолютната и относителната обща и пределна стойност $ATV_p(q_v)$, $AMV_p(q_v)$, $RTV_p(q_v)$ и $RMV_p(q_v)$ на този продукт (респ. на тези продукти). Това негово действие ще наречем *стойностно поведение на индивида*. При *еднопродуктов анализ* то е описано от кривите на абсолютната и относителната обща и пределна стойност на продукта **ATV_p** , **AMV_p** , **RTV_p** и **RMV_p** . Стойностното поведение на индивида е субективно, което също се мотивира и конституира при определена заобикаляща го обществена и природна среда. В своята общност полезностното и стойностното поведение образуват *ценностното икономическо поведение на индивида*. То е общо понятие за полезностното или стойностното му поведение, които са негови частни случаи (т.е. негови разновидности).

На фиг. 7 са експонирани едновременно кривата на относителната обща полезност **RTU_p** [която представя функцията $RTU_p(q_u)$] и кривата на относителната обща стойност **RTV_p** [която представя функцията $RTV_p(q_v)$] на продукта при един и същ конкретен индивид. Както вече беше посочено, кривата **RMU_p** е възходяща с положителен наклон, но със забавено нарастване, тъй като действа законът за намаляващата пределна полезност [втората производна на функцията $RTU_p(q_u)$ е отрицателна], а кривата **RMV_p** е възходяща с положителен наклон, но с ускорено нарастване, тъй като действа законът за нарастващата пределна полезност [втората производна на функцията $RTV_p(q_v)$ е положителна]. Така получената фигура ще наричаме *обща схема на ценностното икономическо поведение на индивида*.

Фиг.7. Обща схема на ценностното (стойностното и полезностното) икономическо поведение на индивида

В общата схема на ценностното икономическо поведение на индивида се открояват две точки на пресичане на кривата на относителната обща полезност RTU_p и кривата на относителната обща стойност RTV_p . Това са точките E_{qTW}^0 и E_{qTW}' . Те са единствените точки, при които едновременно настъпва изравняване, първо, между произведения и потребения индивидуален продукт и, второ, между относителната обща полезност и относителната обща стойност на продукта. Тоест при тях едновременно са налице изравнен индивидуален

продукт и изравнена относителна обща ценност на продукта. Следователно това са точките на ценностното икономическо равновесие на индивида.

Абсциси на точките E_{qTW}° и E_{qTW}' съответно са *изравненият нормален индивидуален продукт* q° , който едновременно е равен на нормалните индивидуални продуктови потребности q_u° и нормалните продуктови способности q_v° , и *изравненият разумен индивидуален продукт* q' , който едновременно е равен на разумните индивидуални продуктови потребности q_u' и на разумните продуктови способности q_v' . Следователно $q^{\circ} = q_u^{\circ} = q_v^{\circ}$ и $q' = q_u' = q_v'$. Ординати на точките E_{qTW}° и E_{qTW}' съответно са *изравнената относителна нормална обща ценност на продукта* RTW° , която едновременно е равна на относителните нормални полезностни потребности RTU° и относителните нормални стойностни способности RTV° , и *изравнената относителна разумна обща ценност на продукта* RTW' , която едновременно е равна на относителните разумни полезностни потребности RTU' и на относителните разумни стойностни способности RTV' . Следователно $RTW^{\circ} = RTU_u^{\circ} = RTV_v^{\circ}$ и $RTW' = RTU_u' = RTV_v'$.

Анализът на ценностното икономическо поведение на индивида, изграден върху посочените зависимости, представлява специален интерес за микроикономическата теория, тъй като разкрива възможността върху тази основа да се обосноват такива понятия като принадлеен продукт, принадлезна полезност и принадлезна стойност (съвместими със съвременния икономикс), както и да се изведат индивидуалните криви на търсенето и предлагането на продуктовия пазар и кривите на предлагането на трудовия пазар.

4.X.2004 г.